

До спеціалізованої вченої ради К 58.082.04
Тернопільського національного
економічного університету
46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента
Федорченко Наталії Володимирівни на дисертаційне дослідження
Шпуганич Ірини Ігорівни: «Благодійні організації як суб'єкти
цивільного права», подане на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний
процес; сімейне право; міжнародне приватне право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. На сьогодні благодійна діяльність в Україні перебуває на хвилі піднесення: в державі діє величезна кількість благодійних фондів, а в їх діяльності беруть участь багато громадян. Надана ними допомога значною мірою сприяє вирішенню проблем, які виникли в державі, а добросовісні благодійні фонди користуються високим рівнем довіри. Саме завдяки активності благодійних організацій значно підвищився рівень підтримки Збройних Сил України, було вирішено низку проблем внутрішньо переміщених осіб, надано благодійну допомогу соціально незахищеним верствам населення тощо. Однак це призвело і до поширення зловживань у цій сфері з боку недобросовісних осіб, у зв'язку з відсутністю реальних способів контролю та звітності під час здійснення благодійної діяльності.

Благодійна діяльність завжди була і залишається складним явищем. З одного боку, ця діяльність є проявом гуманності, добра та милосердя – тобто тих явищ, які зароджуються в душі, які неможливо привити людині насильно. Водночас, залишити сферу благодійності без правового

регулювання рівноцінно її тотальному нівелюванню та знищенню. Саме тому важливим є розумний та збалансований підхід до врегулювання всіх аспектів благодійної діяльності. Для формування та впровадження на практиці такого підходу необхідними є детальне вивчення, дослідження та глибинний науковий аналіз феномену благодійності та правового статусу її важливих суб'єктів – благодійних організацій.

Незважаючи на те, що благодійна діяльність вже неодноразово була предметом наукових розвідок вчених різних галузей та напрямів, потреба вкотре переглянути її окремі правові аспекти виникла із прийняттям у 2012 році Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Зазначений нормативно-правовий акт повинен був врахувати численні зауваження та пропозиції, висловлені в наукових колах та неодноразово підтверджені юристами-практиками.

Таким чином дисертаційна робота Шпуганич Ірини Ігорівни є важливою та актуальною для доповнення доктрини цивільного права, ґрунтовним дослідженням статусу благодійних організацій як суб'єктів цивільного права на базі законодавства України. Водночас результати такого дослідження можуть бути цінними не лише для розвитку юридичної науки, але й мати цілком практичне значення, зокрема, в процесі нормотворчості та правозастосування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота Шпуганич І. І. складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. У Вступі автор аргументовано обґрунтовує актуальність теми, формулює основні завдання дисертаційного дослідження, його об'єкт та предмет, зазначає використовувані методи дослідження.

Структурна виваженість дисертаційного дослідження, застосування цілого комплексу наукових методів та прийомів дали змогу автору виявити

низку проблем теоретичного та практичного характеру, а також запропонувати шляхи їх вирішення.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в наданій для рецензування роботі, характеризуються достатньо високим рівнем обґрунтованості. Водночас слід відзначити логічність, послідовність та змістовну завершеність аналізу правової літератури із досліджуваної проблематики, низки нормативних актів, що регулюють ці суспільні відносини, а також юридичної практики застосування приписів законодавства.

У роботі дисертантка не лише наводить позиції науковців щодо того чи іншого питання, але й дає власну оцінку наведених поглядів та пропозицій, що свідчить про наукову спроможність самостійного опрацювання теми, здатність до критичного аналізу.

Матеріал рецензованої дисертації та її автореферату викладений чітко, доступно та юридично грамотно.

Кожен розділ дисертації завершується короткими та лаконічними висновками, в яких відображено основні здобутки автора в межах досліджуваних у розділі питань. Окрім цього дисертанткою сформульовано загальні висновки до роботи, які містять не лише наукові підсумки проведеного дослідження, але й конкретні пропозиції по внесенню змін до чинного законодавства України.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів. Розділ 1 роботи присвячений загальнотеоретичній характеристиці благодійної діяльності та благодійних організацій за законодавством України та зарубіжних країн. Автором проведено аналіз значної кількості наукових позицій та поглядів на визначення та сутність таких понять як «благодійна діяльність» і «благодійна організація». Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду нормативного визначення поняття благодійної діяльності в поєднанні зі загальними принципами правового регулювання

приватних відносин дозволило автору сформулювати слушну пропозицію щодо доцільності закріплення в законодавстві України відкритого переліку сфер здійснення благодійної діяльності (с. 40 дис.). Важливо, що така позиція автора не є абстрактною, а подається разом із обґрунтованим переліком сфер, діяльність в яких не може бути визнаною благодійною, адже за своєю суттю є протиправною.

У процесі дослідження поняття благодійної організації дисертанткою виокремлено загальні та спеціальні ознаки такої організації (с. 49-50 дис.), на підставі яких сформульоване авторське визначення цього терміну.

Позитивно слід оцінити спробу автора провести розмежування видів благодійних організацій у розділі 1 дисертації. Шпуганич І. І. аргументувала закріплення на законодавчому рівні видів, а не організаційно-правових форм благодійних організацій (с. 68 дис.). В той же час, запропоновані автором класифікації благодійних організацій (с. 64 дис.) не знайшли свого відображення ні у висновках до розділу, ні у загальних висновках до роботи.

Автор в роботі обґрунтовує недоцільність висвітлення у законодавстві принципів діяльності благодійних організацій (с. 63 дис.). Погоджуючись загалом з такою позицією, слід наголосити, що закріплення в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» базових засад благодійної діяльності дозволить чітко окреслити ідеї, положення, покладені в основу такої діяльності. Принципи благодійної діяльності наряду із її визначенням, цілями, обмеженнями щодо сфер провадження, визначатимуть природу, сутність цієї діяльності, її спрямованість. При цьому, не лише благодійні організації, але й благодійники-фізичні особи повинні будуть керуватися цими засадничими принципами, провадячи благодійну діяльність.

У Розділі 2 роботи аналізується цивільно-правове регулювання порядку створення та провадження діяльності благодійними організаціями. Автором приділено значну увагу дослідженню етапів створення благодійної організації. Охарактеризовано статус засновників (с. 80-82 дис.) та правову

природу установчих документів такої організації (с. 86-87 дис.). Виявлено та запропоновано шляхи подолання юридичних колізій між нормами ГК України та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», що закріплюють вимоги до засновників та порядок затвердження установчих документів благодійної організації.

Аналізуючи цивільну право- та дієздатність благодійної організації, автор зупиняється на вибірковому дослідженні окремих особистих немайнових прав благодійної організації, реалізація яких на практиці має певні особливості та нюанси. До таких віднесено право на ім'я, на ділову репутацію, на символіку тощо. Зважаючи на закріплення в законодавстві України норм, що регулюють питання державної реєстрації символіки окремих непідприємницьких юридичних осіб, слушно видається пропозиція дисертантки доповнити Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» приписами, які встановлюють вимоги до символіки благодійних організацій (с. 95-96 дис.). Пропонується, що вона не повинна відтворювати:

- 1) державні символи України;
- 2) інші офіційні символи чи знаки, які використовуються державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, державні та інші нагороди, печатки та інші відмітні знаки цих органів;
- 3) державні герби, прапори або офіційні назви інших держав;
- 4) ім'я або зображення фізичної особи без письмової згоди такої особи або її спадкоємців, засвідченої в установленому законом порядку, якщо інше не передбачено законом;
- 5) інші символи та знаки, використання яких обмежено законом.

Позитивно те, що здобувачка не оминула увагою питання правового режиму майна благодійної організації. У відповідному підрозділі роботи автор не лише аналізує можливі джерела формування майна благодійної

організації, але й детально розглядає кожен із наведених прикладів їх використання на практиці. Слід погодитися з думкою автора про можливість умовного розподілу активів благодійної організації на дві категорії: цільові та нецільові. Актуальною в даному аспекті є пропозиція дисертантки встановити в Законі загальну заборони спрямування благодійних пожертв, грантів та інших цільових коштів і майна благодійної організації на покриття адміністративних та інших витрат, зокрема, на погашення заборгованості за позикою чи кредитом, виконання судових рішень про стягнення коштів тощо (с. 106 дис.). Щодо нецільових активів, то не більше 20 % таких активів, отриманих у поточному році, може бути спрямовано на фінансування адміністративних витрат.

Проведений детальний аналіз договірних відносин, що виникають в процесі здійснення благодійної діяльності. В окремому підрозділі роботи охарактеризовано правову природу договорів благодійної пожертви та благодійного гранту, здійснено їх розмежування. Вказано, що благодійний грант як особливий різновид благодійної пожертви характеризується строковим використанням гранту, отриманого виключно у формі валютних цінностей (с. 130 дис.).

Також автор досліджує окремі права благодійників за договором пожертви, зокрема, щодо контролю за цільовим використанням пожертви, а також зміни цілей, порядку використання та бенефіціарів благодійної пожертви (с. 127-129 дис.).

Значну увагу в роботі відведено аналізу правової природи відносин щодо формування благодійних ендавментів, управління ними та використання отриманих при цьому доходів. Поняття благодійного ендавменту є відносно новим для національного законодавства. В той час як у світі вже давно навчилися ефективно використовувати цей інструментарій в діяльності не лише благодійних організацій, але й освітніх закладів, лікарень, музеїв, бібліотек, галерей та цілої низки інших установ й

організацій, Україна знаходиться лише на етапі впровадження цього терміну в законодавство та перших спроб його використання на практиці. Позитивно, що автор різносторонньо аналізує проблематику благодійних ендавментів, зокрема вказуючи, що благодійна організація може бути як благодійником, так і набувачем у правовідносинах щодо встановлення благодійного ендавменту (с. 136 дис.). В роботі досліджуються питання формування благодійного ендавменту, збільшення його основної суми, умови її використання, можливість передання сформованого ендавменту в управління, напрями використання доходів, отриманих від управління ендавментом, тощо.

Змістовними є підрозділи 3.1 та 3.2 роботи. Автором проаналізовано процедуру припинення благодійної організації від моменту прийняття відповідного рішення в залежності від виду припинення (ліквідація та реорганізація). Розглянуто також правові наслідки припинення благодійної організації, а також можливі шляхи спрямування майна організації.

Відносини між благодійною організацією та благодійниками і бенефіціарами однозначно не можна охарактеризувати як звичні правовідносини в площині «кредитор-боржник» (с. 162 дис.). Благодійна організація є своєрідною проміжною ланкою між благодійниками і бенефіціарами, а цільові кошти та майно, передані організації благодійниками, повинні надійти до реальних адресатів (бенефіціарів). При цьому прийняття організацією рішення про ліквідацію благодійної організації не повинно впливати на процес передання активів бенефіціарам. У разі, якщо відповідне рішення таки було прийнято організацією, взяті нею раніше зобов'язання повинні бути виконані першочергово, до задоволення вимог кредиторів в порядку, встановленому ЦК України.

Як вірно відзначає автор, для забезпечення законних прав та інтересів бенефіціарів доцільним є покладення спеціальних обов'язків на ліквідаційну комісію (ліквідатора) благодійної організації: 1) забезпечити припинення

здійснення всіх видів благодійної діяльності з моменту прийняття рішення про ліквідацію організації; 2) виконати до моменту складення проміжного балансу матеріальні зобов'язання благодійної організації перед бенефіціарами, не виконані на момент прийняття рішення про ліквідацію; 3) повідомити благодійників, чиї пожертви не були використані благодійною організацією на досягнення цілей, визначених у договорі, про можливість повернення таких пожертв (с. 183 дис.). Вимоги благодійників про повернення невикористаних за призначенням пожертв, щодо яких було прийнято рішення ліквідаційної комісії (ліквідатора) про їх задоволення включаються до проміжного балансу та задовольняються першочергово до задоволення вимог кредиторів благодійної організації, що ліквідується.

Практичне значення отриманих результатів. Практична і теоретична значимість результатів дисертаційного дослідження не викликає заперечення. Обґрунтовані в роботі положення та висновки мають не лише наукове, але й практичне значення. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у правотворчій та правозастосовній сферах, а також навчальному процесі.

Повнота викладення положень дисертації у працях, опублікованих автором. Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином були відображені у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо опублікування результатів дисертаційного дослідження. Загальну концепцію дослідження відображено також у матеріалах науково-практичних конференцій.

Дискусійні положення та зауваження. Проте загальна позитивна оцінка роботи не виключає наявності зауважень до її змісту, оскільки вирішення певного кола питань в дисертації не виключає спірних положень, а деякі пропозиції є недостатньо обґрунтованими чи аргументованими, що свідчить про необхідність вступити в дискусію з автором роботи з тією

метою, аби почути додаткову аргументацію на користь тих чи інших позицій. Найбільш суттєвими з таких зауважень, вважаємо, наступні:

1. В процесі аналізу поняття благодійної діяльності дисертанткою не проведено чіткого розмежування його із суміжними поняттями, зокрема «волонтерська діяльність», «меценатство», «гуманітарна допомога», «спонсорство» та «безкоштовне донорство».

2. У підрозділі 2.4 дисертації автором розглядаються договори у сфері благодійництва (договір про благодійний ендавмент, договір благодійної пожертви, благодійний грант), однак, поза увагою залишається благодійний сервітут.

3. Непослідовною видається позиція автора при дослідженні правового статусу благодійних фондів. Вказуючи в дисертації (с. 71-72, 187 *дис.*) на те, що за своєю суттю благодійний фонд є об'єднанням майна, на основі аналізу законодавчих ознак дисертантка робить висновок, що благодійний фонд відноситься до категорії непідприємницьких товариств, які є об'єднанням осіб. Тому ця теза потребує додаткової аргументації.

4. Навряд чи можна погодитися з позицією автора щодо наділення благодійних організацій універсальною правоздатністю (с. 93 *дис.*). Хоча ЦК України і наділяє всіх юридичних осіб загальною правоздатністю, непідприємницьким юридичним особам, з огляду на існуючі законодавчі обмеження їх діяльності, скоріш за все властива спеціальна правоздатність. Дана думка є усталеною серед науковців та підтверджується позиціями судових інстанцій.

5. Піднімаючи питання звітності благодійних організацій в дисертації (с. 47, 87-88, 111, 147 *дис.*), автор звертається до досвіду міжнародної спільноти, де запроваджено особливі механізми звітності та контролю за діяльністю благодійних організацій.

Вбачається, що врахування міжнародного досвіду в цій сфері в нашій державі є гостро необхідним. Вирішення цього питання видається можливим

шляхом внесення доповнень до ст. 17 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

Тому, хотілось би почути від дисертантки пропозиції для нормативного закріплення ефективних засобів контролю за діяльністю благодійних організацій (наприклад, таких як публічний доступ в мережі Інтернет до звітності благодійних організацій, публікація звітів в спеціалізованих виданнях і т.д.).

6. В роботі недостатньо уваги приділено питанням судової практики та дослідженню зарубіжних публікацій: проаналізовано лише п'ять рішень судів та чотири іноземних джерела. Вважаю, що детальніший аналіз судової практики, а також зарубіжних джерел з даного питання сприяв би більш глибокому дослідженню проблем діяльності благодійних організацій в Україні.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Висловлені зауваження мають здебільшого дискусійний характер, не впливають істотно на якість дисертації, не знижують загальної позитивної її оцінки та не піддають сумніву основні наукові результати, отримані автором.

Зміст автореферату повністю відображає структуру, хід дослідження, основні положення та висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що не ввійшли до основного тексту роботи.

Основний зміст дисертаційної роботи свідчить про здатність автора до глибинних наукових пошуків, змістовного аналізу складних та спірних питань, формулювання за результатами проведеного дослідження науково обґрунтованих висновків та рекомендацій.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що дисертація є завершеною кваліфікаційною науковою працею. Вона виконана на належному рівні та відповідає вимогам, що ставляться до написання кандидатських дисертацій, зокрема п. 9, 11 Порядку присудження наукових

ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а автор дисертації «Благодійні організації як суб'єкти цивільного права» Шпуганич Ірина Ігорівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та
правового забезпечення туризму
Київського університету туризму,
економіки і права**

Н. В. Федорченко

